նակաւոր գաւառապետ պ. Վ. Շահաթունեանցի անխոնջ հսկողութեան շնորհով, քաղաքը անդորրութեան մէջ է գտնվում։ Մօտ օրերումս, ինչպէս լսում ենք, պ. գաւառապետը կարողացել է մի տան միջից գտնել այն գողացած իրեղէնները, որոնք գրեթէ մի տարի առաջ աւազակները տարել էին Ալմայեանցի խանութից, սպանելով գիշերապահին։»

—

Դեկտեմբերի 17-ից մեզ գրում են ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ հետեւեալը։ «Այստեղի օրվայ նորութիւնը մի սարսափելի եղեռնական գործ է։ Մի գեղահաս 16 տարեկան օրիորդ, որին փոքրութեան ժամանակից վերցրել էին իրանց մօտ պահելու նրա մօտիկ ազգականները, տեղիս հարուստ Մարգարեանները, սպանվեցաւ դեկտեմբերի 15-ին։» Այդ սպանութեան մասին ստացանք մի մանրամասն նամակ, որ և կը տպենք։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՌՈՒՄԻՆԻԱ

—

Ռումինական ազգային ժողովի բացման ժամանակ կարդացված գահական ճառի մի քանի մասերը աւստրիական կառավարութիւնը իր համար վիրաւորական համարեց և այդ բանը յայտնեց իր կիսապաշտօնական լրագիրների մէջ։ Ռումինական մինիստր Բրատիանօ մի ճառ արտասանեց ազգային ժողովի մէջ, որի հետեւեալ մասը այդ հարցին է վերաբերում և որով մինիստրը ներողութիւն է խնդրում։ „Ես շատ լաւ ուսումնասիրել եմ թէ իմ հայրենիքի և թէ նրա դրացի երկիրների պատմութիւնը և այդ հանգամանքը ինձ թոյլ չի տայ գոնէ մի փոքր վիրաւորանք հասցնել Հաբսբուրգների տանը, ասաց Բրատիանօ։ Ես գիտեմ, որ այդպիսի գործը կը նշանակէր ընդդիմադրել գործերի պատմական ընթացքին։ Թիւրքաց տիրապետութեան ծանր ժամանակներում, երբ կիսալուսինը սպառնում էր ամբողջ Եւրոպային, Հաբսբուրգների տունը քրիստոնէութեան նեցուկ և քաղաքակրթութեան պահապանն էր։ Այդ հզօր տան պաշտպանութեանը ապաւինող բոլոր քրիստոնեաները գտան ապաստան, ուստեղ ոչ թէ միայն կարող էին ազատութեամբ դաւանել իրանց կրօնը, այլ և զարգանալ իրանց ազգութեան սահմանների մէջ։ Մեր ազգային վերածնումը սաացվեցաւ Կարպաթեան սարերի այն կողմից, այն ռումիններից, որոնց Մարիա-Տերեզա կայսրուհին ուղարկում էր Հռոմ ճշմարիտ ռումինացի լինելը սովորելու համար։ Կարելի՞ է արդեօք այդ բանից յետոյ ենթադրել, որ գոնէ մի րոպէ իմ մէջ կարող էր միտք ծագել աւստրիական կայսրին վիրաւորելու համար։ Հաւատացէք, որ նա ինքը այդ բանին չէ հաւատում։ Ոչ, մենք անչափ յարգում ենք աւստրիական կայսրին և անընդունակ ենք նրան վիրաւորելու համար։ Բայց եթէ մինչև անգամ ենթադրենք, որ մենք կարող էինք այնքան անզգոյշ լինել, այնքան անծանօթ պատմութեան և ինքնապաշտպանութեան զգացմունքի հետ, որ կարողանայինք վիրաւորել դրացի մեծ պետութեանը, միթէ կարծում էք, որ դէպի Ֆրանց-Յովսէփ կայսր ճշմարիտ և անկեղծ բարեկամութիւն ունեցող մեր թագաւորը այդ բանը թոյլ կը տար։“ Բրատիանօի այդ ճառը չոչնչացրեց այն վատ տպաւորութիւնը, որ գործել էր ռումինական գահական ճառը Վիեննայի մէջ։ Կարծում են, որ մինիստրի այդ ներողութիւնը աւելի մեծ թշնամութիւն ծագեցրեց։ Ամենից շատ զայրացրեց Աւստրիային այն հանգամանքը, որ Բրատիանօ համարձակվեցաւ գործի մէջ խառնել աւստրիական կայսրին։ Ռումինական մինիստրի հաւաստիքները, որ նա մտադիր չէ եղել վիրաւորել կայսրին, անքաղաքավարի են համարում, որովհետև ոչ ոք չէր էլ կարող մտածել, որ նա համարձակվէր վիրաւորել կայսրին։

Մի քանի շաբաթ սրանից առաջ աւստրիահպատակ 500 ռումինացիք անցան ռումինական սահմանը Դօբրուջայի մէջ բնակվելու և ռումինական հպատակութիւն ընդունելու համար, բայց ռումինական կառավարութիւնը, չը կամենալով վատացնել իր յարաբերութիւնները աւստրիական կառավարութեան հետ, պատուիրեց յետ դարձնել գաղթականներին։ Այդ կարգադրութիւնը արդէն կատարված է։

—

ԱՆԳԼԻԱ

—

Անգլիական առաջին մինիստրի որդի Հերբերտ Գլադստօն ճանապարհորդեց Իրլանդիայի մէջ և վերադառնալով Մանչեստեր, մի ճառ արտասանեց, որով նա մեկնեց այն տպաւորութիւնները, որ նա ստացել էր այդ ճանապարհորդութեան ժամանակ։ Նա բոլորովին աւելորդ է համարում խիստ միջոցների գործադրութիւնը Իրլանդիայի մէջ, օրինակ պաշարողական դրութեան յայտնելը և երդվեալ դատաւորների ոչնչացնելը։

Լօնդօնի լօրդ-մերը նորերումս մի ստորագրութիւն էր բացել իրլանդացի աղքատ հողագործների գաղթականութեանը օգնելու համար։ Մի քանի լրագիրներ բողոքում են այդ կարգադրութեան դէմ։ „Այդ միջոցը, ասված է այդպիսի լրագիրներից մեկի մէջ, միայն կընդարձակէ ախտը։ Եթէ Անգլիան գործ կը դնէ իր հարստութիւնը իրլանդացի աղքատ երկրագործների գաղթականութեանը օգնելու համար, նա կը փնասէ կալուածական օրէնքին, որի վաւերացման համար անչափ աշխատեցին։“

Անգլիական համայնքների ժողովի սպիկեր, Հենրի Բրանդ, Լիւյիսի մէջ մի նշանաւոր ճառ արտասանեց։ Նա յայտնեց, թէ եկող տարի անգլիական կառավարութիւնը պարլամենտին մի օրինագիծ կառաջարկի Անգլիայի մէջ կալուածական վերանորոգութիւն մտցնելու մասին։ Այդ վերանորոգութիւնը

նումեանցի հետ, նա մինչև անգամ քիչ է մնում անիծում է նրան։ Զանումեանց, նրա կարծիքով, թէև լաւ տղայ է, բայց անյայտ մարդ է, օտարական է, Թիֆլիսեցի չէ, իսկ Աթոյեանց դիրք և քաղաքում կապեր ունեցող մարդ է, մի և նոյն ժամանակ հարուստ է։ Բայց երբ պատահմամբ ներկայ է գտնվում Աթոյեանցի անպղնիւ վարմունքին օրիորդ Բէրոյեանցի հետ, Գուլեանց փոխում է իր կարծիքը ապօկատի մասին և անմիջապէս համաձայնութիւն է տալիս իր աղջկան մարդու գնալ Զանումեանցին։ Սօֆիա և Զանումեանց բաղդաւոր են. այս վերջինը հասաւ իր նպատակին. նա կը պսակվի Սօֆիայի հետ և կը ստանայ 50 հազար րուբլ բաժինք։ Օրիորդ Բէրոյեանց կոտրած սրտով շնորհաւորում է նրանց։ Նա տխուր է, նա յուսահատված է։ Յանկարծ այդ րոպէին Զանումեանց յայտնում է մի ցաւալի լուր. Հայաստանի մէջ խոլերա է յայտնվել։ «Սանփաննոս, դու այժմ խօ չես գնայ Հայաստան, երբ խոլերա է յայտնվել այնտեղ» հարցնում է փախեցած Սօֆիան։ Ի հարկէ, Վարդուհին սպասում է որ իր իդէալը, Զանումեանց, կասի որ իսկ այդ ժամանակ ամեն հայի, մանաւանդ բժշկի պարտքն է գնալ Հայաստան, օգնել կարօտեալներին.... «Ոչ, սիրելիս, մենք առաջ կերթանք Եւրոպա, ես պէտք է այնտեղ կատարելագործվեմ բժշկականութեան մէջ, իսկ յետոյ կերթանք Հայաստան» եղաւ ազգասէր բժշկի պատասխանը։

Պիէսան վերջանում է օրիորդ Բէրոյեանցի խօսքերով, որ յայտնում է թէ ընդհակառակն հիմա է հարկաւոր գնալ, երբ եղբայրակիցները կարօտ են մեր օգնութեան։ Նա վճռել է գնալ, նա ոչինչ չունի կորցնելու, նա այժմ միայնակ է մնացել, նրա կեանքը, նրա յոյսերը կոտրված են, նրա ներկայութիւնը այստեղ աւելորդ է, նա գնում է...

III

Ես շատ անգամ ասել եմ որ երկու ձև կայ թատրօնական գրուածները կամ ռօմանները գրելու։ Առաջին ձևն է ներկայացնել այն ինչ որ կայ, նկարագրել տիպեր, որոնք կան,—երկրորդը՝ նկարագրել այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան, բայց ցանկալի է որ լինեն։ Բայց չափազանցացնել առաքինութիւնը կը տանի մեզ դէպի ռօմանտիզմ։ Ո՞րտեղ, ո՞ր երկրում, ո՞ր հասարակութեան մէջ կարող էք տեսնել մի այդ տեսակ անբիծ, անսխալական, կատարեալ, սուրբ հոգեւորական, ինչպէս Վիկտոր Հիւգօի «Թշուառների» մէջ եպիսկոպոսը։ Այդ տեսակ մարդիկ չը կան աշխարհիս երեսին և չեն էլ կարող լինել։ Եւ ռօմանտիկական շկօլայի յատկանիշն է ոչ թէ միայն չափազանցացնել, իդէալացնել բարին, առաքինութիւնը, բայց նրան աւելի շօշափելի դարձնելու համար, չափազանցացնել, իդէալացնել և չարն էլ, յանցանքն էլ։ Ռօմանտիկական շկօլայի չարն ու յանցանքն էլ այն աստիճան չափազանցացրած և հրէշաւոր են որ հոգեբանապէս խիստ քննութեամբ ենթարկելով այդ հրէշներին, մարդս շուարվում է և ինքն իրան հարցնում է՝ որտեղից նրանք կարող էին ծնունդ առնել, ինչ դժոխային շրջան կարող էր ծնեցնել այդ հրէշներին։ Ռօմանտիկական դպրոցի գրողներին ամենևին չէ զբաղեցնում իրանց իդէալական լաւ և իդէալական վատ տիպերի հոգեբանական գոյութեան հնարաւորութիւնը.... Նրանց ինչ փոյթ, նրանք ստեղծում են տիպեր և ոչ թէ շրջանից են վեր առնում նրանց, թող նրանք ոչինչ կապ չունենան այն շրջանի հետ, որից դուրս են եկել։ Մարդս ակամայ հարցնում է՝ ինչ մարդկային շրջան կարող էր արտադրել այդ ոչինչ պակասութիւն չունեցող հրեշտակներին և ոչինչ արժանաւորութիւն չունեցող հրէշներին...

Բայց ռէալական դպրոցին, որ պէտք է միմիայն հաւատարիմ կերպով վեր առնի կենդանի տիպեր ինչպէս նրանք կան, պէտք է ներկայացնի կենդանի մարդկանց իրանց պակասութիւններով և արժանաւորութիւններով, թոյլ է տրված ներկայացնել այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան, բայց որոնց գոյութիւնը ցանկալի է մի հասարակութեան մէջ, այն պայմանով միայն որ և այդ քիչ թէ շատ իդէալացրած տիպերը հնարաւոր լինէին, հաւանականութիւն ունենային։

Թիշմիշեան կարծես ուզեցել է միացնել իր պիէսայի մէջ երկու սիստեմներն էլ։ Իր վեց տիպերից չորսի մէջ նա ներկայացրել է այնպիսի անձնաւորութիւններ, որոնք կան մեր հասարակութեան մէջ. որոնք են՝ Գուլեանց, Սօֆիա, Սիմէօն Աթոյեանց (հայր) և բժիշկ Զանումեանց, իսկ երկուսին իդէալացրել է՝ օրիորդ Բէրոյեանցին դէպի լաւը, Բարսեղ Աթոյեանցին դէպի վատը։

Գուլեանց և Սիմէօն Աթոյեանց մեզ վաղուց ծանօթ անձնաւորութիւններ են. նրանց հետ մեզ ծանօթացրել է արդէն Սունդուկեանց իր պիէսաների մէջ։ Գուլեանց մի Թիֆլիսեցի հարուստ վաճառական է, հին սերունդի մարդ է, միայն փոքր ինչ աւելի բարեխիղճ, քան թէ Սունդուկեանցի հին սերունդի տիպերը։ Բայց նոյն շահասիրութիւն, նոյն արհամարհանք դէպի ամեն իդէալական բան, որ շահ չէ տալիս, նոյն կամայականութիւն, նոյն բռնաւորութիւն, նոյն խօսքերը գրեթէ. «Եթէ ես քեզ տալիս եմ Աթոյեանցի հետ պսակվել, ասում է նա իր աղջկան, այդ այն պատճառով է որ քո երջանկութիւնն եմ ուզում, ես գիտեմ որ Զանումեանցի հետ դու բաղդաւոր չես լինի» և այլն։ Նոյն խորամանկ և փողի գործի մէջ շատ ըմբռնող բնաւորութիւն. Գուլեանց խա-կյն հասկանում է թէ ինչ նպատակով Աթոյեանց, որ տարիներով չէ եկել իր տանը, այժմ, երբ որդին վերադարձել է համալսարանից, վազվզում է գալիս Գուլեանցի տուն։ Այդ գուշակութիւններն են որ ստիպում են նրան ախորժել Աթոյեանցին, որ գործերը վատ են գնում, աւատոր չը կայ և այլն....

Աթոյեանց տէրութեան պաշտօնեայ է եղել, դարձել է ստատսկի սօվետնիկ, յետ է գցել փողեր և այժմ հրաժարական տուած, թոշակ է ստանում և տուն էլ է շինել իր համար, որ ինքն համեստութեամբ իր խրճիթն է անուանում։ Նրա կեանքի միակ նպատակն է այժմ պսակել իր որդուն Գուլեանցի հարուստ աղջկայ հետ։

Սօֆիա և Զանումեանց նոր տիպեր են մեր բեմի վրա։ Նրանք արդիւնք են հասարակական նոր հոսանքի, որ յայտնվել է շատ շատ մի տասն տարի սրանից առաջ։ Կովկասեան օտարացած հայ ինտելիգենցիան սկսեց յիշել թէ ինքն հայ է, սկսեց ուսումնասիրել իր մայրենի լեզուն, հոգալ դպրոցների վրա, հրատարակել լրագիրներ ու գրքեր, վերջապէս նորից հաստատեց վաղուց խզված բարոյական կապերը Թիւրքիայի համարինների հետ։

Մի քանի անհատների մէջ, անկասկած, այդ ձգտումները անկեղծ են, բայց նոյն շրջանի մեծամասնութեան մէջ հայասիրութիւնը ունի շահասիրական, փորձնական նպատակ։ Շատերի համար հայասիրութիւնը մօդա էր, շատերը հայ օրիորդներից գտնում էին հայասէր, որովհետև այդպիսով աւելի հեշտ կարող էին գրաւել այն երիտասարդին, որի մէջ զարթնել է ազգասիրական զգացմունքը, երիտասարդներից շատերն էլ օգուտ քաղելով ընդհանուր հոսանքից, իրանց ձևացնում էին ազգասէր, ազգի վրա հոգացող, ազգի ցաւերի վրա գլուխ գնող. նրանք երեւում էին հերոս մի հասարակ օրիորդի աչքում, որ ի բնէ պահանջ էր զգում դէպի իդէալականը, բայց չը գիտէր ինչպէս բաւականացնէ իր այդ պահանջը.... Վերջը երկուսն էլ օգտվում էին. հարուստ աղջիկը, գուցէ և տգեղ, պսակվում էր մի աղքատ երիտասարդի հետ, իսկ սա իր կողմից ստանում էր լաւ բաժինք։

Ես չեմ ուզում քար գցել ոչ Սօֆիայի, ոչ էլ բժիշկ Զանումեանցի վրա. ես ընդունում եմ որ երկուսն էլ անկեղծ են, միայն հաւատացած եմ որ երկուսն էլ իրանք իրանց խաբում են. Սօֆիա հաւատացած է որ սիրում է Զանումեանցին նրա գաղափարների համար, բայց չէ կամենում խոստովանվել, որ ոչ այնքան զարգացած է որ կարողանայ հասկանալ նրա գաղափարները, ոչ էլ այնքան բարոյական ոյժ ունի, որ իրագործի կեանքի մէջ այդ գաղափարները։ Զանումեանցն էլ ինքն իրան խաբում է, ինքն իրան և Վարդուհուն հաւատացնելով որ Սօֆիան մի այնպիսի աղջիկ է, որին ափսոս կը լինէր մարդու տալ մի ապօկատ Աթոյեանցին. նա ինքն իրան խաբում է, ինքն իրան հաւատացնելով որ սիրում է Սօֆիային, որովհետև նա հայացել է, որովհետև նա իր բարձր իդէալների գաղափարակից է. «Մենք երկու տարվայ ընթացքում նրան պատրաստել ենք մեր գաղափարների համար, միթէ նա պիտի կորչի գործի համար, պսակվելով Աթոյեանցի հետ» ասում է մօտաւորապէս Զանումեանց օր. Բէրոյեանցին։ Այդ ճշմարիտ է, երկու տարի շարունակ նա պատրաստում էր Սօֆիային, բայց արդեօք գործի համար, թէ իր համար՝ բաժինք ձեռք բերելու նպատակով,—ահա մի զգացմունք, որ նոյն իսկ իրան Զանումեանցի համար պարզ չէ։ Նա աշխատում է անկեղծ լինել, նա ինքն հաւատացած է որ անկեղծ է, նա ինքն իրան խաբում է։ Եթէ նա պատրաստել է Սօֆիային, նա նոյնպէս աւելի լաւ պատրաստել է Վարդուհուն ազգին ծառայելու համար. սա ամեն կողմից՝ և զարգացութեամբ և աշխատասիրութեամբ և անձնուիրութեամբ և եռանդով և մտաւոր զարգացումով բարձր է Սօֆիայից։ Բայց ինչի Վարդուհուն ափսոս չէ թողնել կորչելու, իսկ Սօֆիային թողնելը ափսոս է,—որովհետև նա չաղ կոտր է, պ. Զանումեանց, որովհետև նա 50 հազար րուբլ բաժինք ունի և դուք այդ չէք կամենում ձեզ խոստովանել....

Այժմ անցնում եմ վերջին երկու տիպերին, օրիորդ Բէրոյեանցին և ապօկատ Աթոյեանցին, որոնցից առաջինի վրա ես ասեցի թէ իդէալացրած է դէպի լաւը, իսկ երկրորդը դէպի վատը։

Ես ասեցի որ դա յատուկ է ռօմանտիկական շկօլային իդէալացնել տիպերը, բայց և ռէալական դպրոցը կարող է իդէալացնել տիպերը, միայն այն պայմանով, որ այդ իդէալացումը լինի հաւանական, լինի հնարաւոր, եթէ ոչ այս րոպէիս, գոնէ մօտիկ ապագայում։ Կարելի է ցոյց տալ այնպիսի տիպեր, որոնք թէև չը կան մի հասարակութեան մէջ, բայց որոնց գոյութիւնը ցանկալի է այդ հասարակութեան մէջ,—բայց այնու ամենայնիւ որոնք ունենային պատճառական կապ այն իրական շրջանի հետ, որոնցից նրանց դուրս է բերում հեղինակը։ Եթէ հեղինակը մեզ ցոյց տար մի հայ երիտասարդ, որ ռեկտոր է մի գերմանական համալսարանի, որ վերադառնալով Թիֆլիս, պրօպագանդա է անում հիմնել Թիֆլիսում մի համալսարան և խմբել իր չորս կողմ հայ պրօֆեսօրներին, այդ կը լինէր մի իդէալական տիպ, բայց նա հեղինակի կողմից չէր լինի մի հոգեբանական թիւրիմացութիւն, մի անհնարին բան, քանի որ Եւրոպայի և Ռուսաստանի գլխաւոր համալսարաննե-

գուցէ նման չի լինի իրլանդական կալուածական օրէնքին, բայց այնու ամենայնիւ հիմնված կը լինի այն սկզբունքի վրա, որ երկիրը մշակող ֆերմերը իրաւունք ունի հողի համար որոշված և փոքր տուրք վճարել, և կալուածատէրը իրաւունք չի ունենայ կամայականութեամբ բարձրացնել հողի գինը։

Մանչեստրի կաթօլիկների կլուբի ժողովի ժամանակ քննվում էին Անգլիայի յարաբերութիւնները Վատիկանի հետ։ Սոլֆորդի եպիսկոպոսը մի քանի տեղեկութիւններ տուեց այդ հարցի դրութեան մասին։ Նրա խօսքերի համեմատ, իրլանդական պատգամաւոր Էրրինգտօնին յանձնված է նախապատրաստական աշխատանքներ կատարել, որպէս զի անգլիական կառավարութեան և Վատիկանի մէջ ուղղակի յարաբերութիւններ սկսվեն։ Եպիսկոպոսը հաւատացնում էր, որ իտալական կառավարութիւնը ոչ թէ միայն թշնամաբար չէ վերաբերվում այդ փորձերին, այլ ընդհակառակը յոյս ունի, որ Անգլիայի և պապի մէջ բարեկամութիւնը կողմնակի կերպով կոչնչացնէ իտալական կառավարութեան և պապի անբաւականութիւնները։ Այդ ուղղութեամբ խօսել է իտալական արտաքին գործերի մինիստր Մանչինի անգլիական դեսպանի հետ Հռոմում։

Հնդկաստանի գործերի մինիստր լորդ Հարտինգտօն Վիլսոնի մէջ մի ճառ արտասանեց, որով յայտնեց, թէ պահպանողականների դաշնակցութիւնը Պարնելլի կուսակիցների հետ կարող է փոփոխել պարլամենտի մեծամասնութիւնը և արգելել համայնքների ժողովի կանոնադրութեան այն փոփոխութիւններին, որ կառավարութիւնը մտադիր է կատարել առաջ, քան թէ նա կառաջարկէ ժողովին ենթադրված վերանորոգութիւնները։ Ճառախօսը յոյս ունի ազատամիտ կուսակցութեան եռանդի և տոկունութեան վրա։ Խօսելով իրլանդական գործերի մասին, Հարտինգտօն յոյս յայտնեց, թէ, երբ երդվեալ դատաւորները աւելի խիստ դատավճիռներ կը կայացնեն կալուածական յանցանքների վերաբերութեամբ և երբ կանվեն աւելի եռանդոտ կարգադրութիւններ պօլիցիայի կողմից, որ թէ օգնութիւն և թէ աւելի ընդունակ կառավարիչներ կը ստանայ, Իրլանդիայի խաղաղացնելը աւելի արագութեամբ կը կատարվի։ Կալուածական դատարանի մանրաժողովները, երկրի բոլոր բաժիններում ամենքի համար մատչելի դառնալով և արդարացի վճիռներ կայացնելով, կապացուցանեն, որ ինքնակամութիւնը և կալուածական միութեան գաղտնի հրահանգներին հնազանդվելը բոլորովին աւելորդ է։ Դրանք են ազատամիտ կառավարութեան մտադրութիւնները և յոյսերը։ Բայց մինիստրութիւնը չէ ծածկում այն ճշմարտութիւնը, որ նա կարօտ է օգնութեան թէ լենդլօրդերի կողմից և թէ իրլանդական հասարակութեան այն դասակարգերի կողմից, որոնք հեռաքրքրված են սեփականութեան ապահովութեան հարցով։

Նորերումս կառավարութիւնը վճռեց փակել կանանց կալուածական միութիւնը։ Իրլանդիայի մէջ հրատարակվեցաւ պօլիցիայի կարգադրութիւնը, որի համեմատ օրէնքի հակառակ և յանցաւոր են ճանաչվում կանանց այն բոլոր ժողովները, որոնք կալուածական միութեան անուն են կրում կամ մի այլ անունով ձգտում են նոյն նպատակներին։ Շատերը կարծում են, որ կանանց կալուածական միութեան մի քանի նշանաւոր առաջնորդները կը կալանաւորվեն և կը բանտարկվեն։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 18 դեկտեմբերի։ Լրագիրները հաղորդում են. գիւղական կալուածական բանկի նախագիծը, ստորագրված ֆինանսների, ներքին գործերի և պետական կալքերի մինիստրներից, ներկայացրած է պետական խորհրդին։ Ֆինանսների մինիստրութեան մէջ ենթադրված է հարկ դնել սեփական արդիւնաբերութեան աղի պահեստների վրա։ Լուրերը Կովկասի վերակազմութեան մասին տարաժամ են։ Դօնդուկով-Կորսակով յանկութիւն յայտնեց մի տարվայ ընթացքում ոչինչ փոփոխութիւն չանել, մինչև ինքը կը ծանօթանայ երկրի պէտքերի հետ։ „Прав. Вѣстн." լրագիրը հաղորդում է. դեկտեմբերի 15-ին գիշերը հանգստութիւնը վերականգնված է Վարշավայի մէջ։ Դեկտեմբերի 16-ին և 17-ին քաղաքը հանգիստ էր։ Քաղաքի սահմանից դուրս կատարված փորձերը հրէական խանութները կողոպտելու համար, անաջող անցան, որովհետև հարկաւոր կարգադրութիւնները արված էին։ Զօրքերը հարկաւորութիւն չունէին զէնք գործածել։ Քրիստոնեաների և հրէաների կռւի ժամանակ վնասվեցան 24 քրիստոնեաներ և 22 հրէաներ։ Նրանք ուղարկված են հիւանդանոց, որտեղ հրէաներից մէկը արդէն մեռաւ։ Կալանաւորվածները շատ են։ Անչափահասները վերադարձրած են ծնողներին, նրանց ուղղիչ միջոցների ենթարկելու համար։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 19 դեկտեմբերի։ „Прав. Вѣстн." լրագիրը հաղորդում է. աղի վաճառման սահմանափակումը Դոնսկոյա երկրի մէջ ոչնչացրած է։ Լրագիրները դեկտեմբերի 19-ից հաղորդում են. Բենիտ ուղևորվեցաւ Ս. Պետերբուրգ ռուսաց կառավարութեան հետ բանակցելու համար մի նոր բևեռային ճանապարհորդութեան մասին։ Վանօվսկու նախագահութեամբ կազմվում է մի մասնաժողով չինական սահմանների մօտ մի նոր գիւղաւոր-նահանգապետութիւն կազմելու մասին։ Բացված են զեղծումներ փօստային բաժնի մէջ։ Օրինակ Թուրքեստանի մէջ 40,000 րուբլ ստացվում է իւրաքանչիւր տարի մի փօստային տրակտի համար, որ գոյութիւն չունի։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

րում կայ արդէն մի մի հայ պրօֆեսօր. ինչի, ուրեմն, նրանցից մէկը չէր կարող ժամանակով դառնալ և ըէկտօր այս կամ այն համալսարանի, և չէր կարող ձգտել իրագործել մի համալսարան Թիֆլիսում, քանի որ բարձր ուսում ստացածները հայերի մէջ հազարաւոր են, քանի հ ո գ ը այդ տեսակ գործի համար պատրաստ է, քանի պատրաստ կայ և այն շրջանը, որ կարող է արդիւնաբերել այդ տեսակ տիպեր։

Եթէ Քիշմիշեան իր օր. Բերոյեանցի տիպի մէջ ներկայացնէր մի հայ աղջիկ, որ գնացել է Ամերիկա և այնտեղի մի համալսարանում ուսում առնելուց և կին-պրօֆեսօր դառնալուց յետոյ վերադառնում է Հայաստան, այդտեղ մի իգական համալսարան հիմնելու նպատակով,—դա կը լինէր մի անբնական, իր ռամկի տակ ոչինչ իրական հիմք չունեցող իդէալական անձնաւորութիւն։ Բայց Քիշմիշեանի Վարդուհին ինչքան էլ իդէալացրած լինէր, հաւանական է, հնարաւոր է, ունի իր ռամկի տակ մի հաստատուն, իրական հիմք։ Մեզանում հարիւրներով արդէն կարելի է հաշւել քաղաքային և գաւառական վարժուհիները, ինչի հնարաւոր չէ մի վարժուհի, որ նուիրէր իր ուժերը գիւղական դպրոցի մէջ գործունէութեանը. Նա յաջողապար կերպով ստեղծված մի, թէև ի դ է ա լ ա կ ա ն, հետևանք կամ արդիւնք է արդէն պատրաստված իրական շրջանի։ Ճշմարիտ է մեր վարժուհիների մեծ մասը յանձն են առնում այդ պարապմունքը ոչ թէ ազգասիրութիւնից դրդված, բայց իրանց օրական ապրուստը հայթայթելու համար, բայց կային և կան նրանց մէջ մի քանի ս ի ր ո ղ ն ե ր, որոնք անխարձ են աշխատում։ Նրանք դեռ քաղաքներում են գործում և ոչ գիւղերում, բայց այդ էլ այսօր կամ վաղը, հաւանականութեան թէօրիայի վրա հիմնվելով, կարող է լինել։ Դուցէ շատերը մեր օրիորդներից, որոնք իրանց նուիրել են ազգային գործունէութեանը, անկեղծ չեն և հէնց որ աւելի լաւ պարապմունք են գտնում կամ պսակվում են, այնուհետև թողնում են իրանց գործունէութիւնը. բայց շատ կարելի է որ նոյն իսկ այն րօպէին, երբ յանձն են առել վարժուհու պաշտօնը, անկեղծ էին, միայն ուժ, տոկունութիւն, եռանդ, հաստատամտութիւն չեն ունեցել շարունակել մինչև վերջը իրանց ընտրած գործը....

Ուրեմն Վարդուհին, ինչքան էլ իդէալացրած լինէր, նա այնու ամենայնիւ բնական տիպ է։ Նա Զանուամեանցի ստեղծագործութիւնն է. այն բարոյական զարկը, որ նա տուել է Զանուամեանցից, այն աստիճան զօրեղ է, մինչև ցանած գաղափարների սերմերը նրա սրտում այն աստիճան խոր արմատներ են գցել, որ մինչև անգամ այն ժամանակ, երբ ինքն Զանուամեանց յայտնվում է մի մարդ, որ գործնական նպատակի համար կեղծաւորում էր, երբ նա մինչև անգամ ինքն դաւաճանում է իր քարոզած գաղափարների իրագործմանը,—օրիորդ Բերոյեանց, եթէ այդպէս կարելի է ասել, ի ն ե ր ց ի ա յ ո վ, առաջուց ստացած բարոյական ուժեղ զարկի ազդեցութեան տակ, դարձեալ հաւատարիմ է մնում իր փայփայած իդէալներին։ Նա կարծես ուզում է ասել Զանուամեանցին։ «Դու, որ իմ ուսուցիչն ես եղել, իմ վարդապետը, իմ իդէալը, դու դաւաճանեցիր քո գաղափարներին. դու չես մնում, իսկ ես մնում եմ....»

Եթէ օր. Բերոյեանցի տիպը իդէալացրած է դէպի լաւը, թէև համակրելի և ամբողջ տիպ է, որի վրա, ինչպէս երևում է, հեղինակը դարձրել է իր ամբողջ սէրը, ուրիշ կողմից ինչպէս ասեցի, Աթոյեանց ապօլոնը իդէալացրած է դէպի վատը։ Բայց այդ ասելով ես չեմ ուզում ասել թէ համալսարանականների մէջ չը կան Աթոյեանցի պէս անազնիւներ. Նրանից էլ աւելի անազնիւներ կան։ Միայն այդ դէպի վատը իդէալացրած համալսարանականի տիպը այն պատճառով չափազանցրած և անբնական է, որ չափից դուրս ց ի ն ի կ ա կ ա ն է և ա ն ե ր և ս։ Մեր համալսարանականները այդպէս չեն լինում. Նրանց մէջ լինում են և նոյնքան և աւելի անբարոյական, աւելի անազնիւ անձինք, քան թէ Աթոյեանց, բայց միշտ զինակը երեսին, միշտ փայլելուչ ձևերով, միշտ ատկատով, աւելի խորամանկ, աւելի եզուիտ, աւելի յարմարվող։ Քիչ կան, միթէ, դիպլօմատորներ, որոնք դնում են ամենից վեր անձնական շահը, քիչ են միթէ այնպիսիներ, որոնք աշխատում են պսակվել չը սիրած, տգեղ աղջկայ հետ, միայն այն պատճառով, որ աղջիկը փող ունի, և դեռ եկեղեցու սեղանի առջև իր նշանածի հետ կանգնած, այդ տեսակ մի բարձր ուսում ստացածը գուցէ մտածում է արդէն. «Ես սրա հետ կը պսակվեմ, բայց նոյն իսկ սրա փողով կարող եմ հազար ու մի գեղեցիկ սիրուհիներ պահել ինձ համար»։ Եւ նա այդ իրագործում է պսակվելուց յետոյ։ Իսկ Աթոյեանց, դեռ Սօֆիայից վերջնական համաձայնութիւնը չը ստացած, նրա տանը, երբ նա ամեն րօպէ կարող է դուրս գալ միւս սենեակից, արդէն առաջարկութիւն է անում Վարդուհուն դառնալ իր սիրուհի։ Ոչ, մեր համալսարանականը այդքան ցինիկական, անզգոյշ, անտակտ կերպով չէ վարվում։ Աթոյեանց նոր ծանօթանալով Սօֆիայի հետ, անմիջապէս սկսում է վիրաւորել նրա ամենասուրբ գաղափարները, նրա ազգային ըղձանքները, որով նա պարտական է Զանուամեանցին, սկսում է խեղճ հայհոյել Զանուամեանցին։ Ընդհակառակն, Սօֆիայի շնորհը վայելելու համար, նա որպէս համալսարանական, պէտք է կեղծ կերպով յարմարվէր նրա սիրած գաղափարներին, մինչև որ սա նրա կինը դառնար։ Իսկ նա, Աթոյեանց, առաջին ծանօթութիւնից արդէն թէ Սօֆիային և թէ Վարդուհուն սկսում է քարոզել որ Զանուամեանց և նրա պէսները կեղծաւոր մարդիկ են։ Ասենք թէ այդ կողմից այդ անբարոյական մարդը ուղիղ է ասել և զարմանալի տղաւութիւն է անում Քիշմիշեանի պիէսայում որ երկու համալսարանականներից ամենաանբարոյականը աւելի անկեղծ է, քան թէ միւսը, որ այն աստիճան ա ն բ ա ր ո յ ա կ ա ն չէ. բայց որտեղ էք տեսել մեր երիտասարդների մէջ այդ աստիճան ա ն կ ե ղ ծ անբարոյականութիւն, այդ աստիճան ա ն կ ե ղ ծ յանցանք։ Վարդուհին Սօֆիայի բարեկամուհի է, Աթոյեանց գալիս է նրանց տուն, Վարդուհին գիտէ թէ նա դիտաւորութիւն ունի պսակվել Սօֆիայի հետ, Աթոյեանց գիտէ թէ Վարդուհին կարող է պատմել իր բոլոր խօսքերը Սօֆիային,—և Աթոյեանց այնու ամենայնիւ այն աստիճան անտակտ և անզգոյշ է իր անամօթութեան մէջ, որ երբ որ Վարդուհին նրան ասում է թէ Սօֆիան այսօր չէ կարող դուրս գալ, քիչ տկար լինելով, առանց այլ և այլութեան պատասխանում է. «փոյթ չէ, նա ինձ հարկաւոր չէ, բաւական է որ դուք այստեղ էք, ես ձեզ էի ուզում տեսնել, ձեզ հետ եմ ուզում խօսել»։

Ասելով որ Աթոյեանց վնասակար և անբարոյական մտքեր է յայտնում, ես չեմ ուզում ասել որ մի հայ համալսարանական այդ տեսակ մտքեր չէ յայտնում։ Ես շատ անգամ անձամբ լսել եմ որ հայ համալսարանականները աւելի էլ վնասակար, աւելի էլ անբարոյական մտքեր են յայտնում. անձնական շահ, արհամարհանք դէպի ազգային գաղափար, կօսմօպօլիտական մտքեր,—ահա մեր բարձր ուսում ստացածներից շատերի համոզումը։ Բայց նրանք գիտեն տեղը և ժամանակը, թէ երբ և ուր կարելի է յայտնել այդ տեսակ մտքեր։ Աթոյեանց սպասում է իր շահը Սօֆիայից և Վարդուհուց, մինից որ նա նրա կինը դառնայ յետոյ հազարի բաժինքով, միւսից որ իր սիրուհի դառնայ,—պարզ է որ դա անգործնական կը լինէր անմիջապէս յետ մղել նրանց, նրանց առջև ստանալու անելով այն բոլոր մտքերը, որոնք երկուսին էլ թանգ են։ Նա ինչպէս ոչ թէ միայն աղջիկներանց, բայց և ծեր Գուլեանցի մտքերին պէտք է շողոքորթէր և միայն կարող էր վիճել Զանուամեանցի հետ, նրան խայտառակել....

Շատերից լսել եմ Քիշմիշեանի դէմ ուղղված հետևեալ մեղադրանքը։ Հայ բարձր ուսում ստացածը երբէք չի աշխատի մի հայ վարժուհու, որ իր աշխատանքով է ապրում, իր պաշտօնի կին դարձնել. Նա այդ կանի մի օտարուհու հետ, բայց ոչ երբէք հայուհու հետ։

Բայց եթէ մի համալսարանական կարող է այդպէս վարվել մի օտարուհի օրիորդի հետ, ինչի հեղինակը իրաւունք չունենայ իր պիէսայի մէջ ներկայացնել նոյն համալսարանականին, որ նոյն ձևով վարվում է և մի հայուհու հետ։ Շատ անգամ հասարակութեան մէջ որոշ տ ր ա մ ա դ ր ու թ ի ւ ն ն անգամ, առանց իրական գործի, առանց պատահած օրինակի, կարող է կատարեալ իրաւունք տալ հեղինակին դուրս բերել մի տիպ իր գրուածքի մէջ։

Երևակայեցէք որ դուք շատ համալսարանականներից լսած լինէք թէ սուտ թղթադրամ չինելը հարստանալու նպատակով, յանցանք չէ. արդէն այն տրամադրութիւնը, այն երևոյթը որ համալսարանականների շրջանից կ ա ր ո ղ են ծնվել մարդիկ որոնք յ ա ն ց ա ն ք չ ե ն հ ա մ ա ր ու մ սուտ թղթադրամի չինելը, իրաւունք է տալիս հեղինակին դուրս բերել բեմի վրա մի բարձր ուսում ստացած անձնաւորութիւն, որ զբաղվում է սուտ թղթադրամ չինելով։

Բայց ոմանից սուտ են առում նրանք, որոնք հաւատացնում են թէ մեր բարձր ուսում ստացածները երբէք չեն պատուարել, չեն փչացրել աղքատ հայ օրիորդներին.—լինեն նրանք վարժուհի, թէ ոչ վարժուհի, ու յետոյ, երբ նրանցով բաւական զուարճացել են, չպսակել են նրանց։ Քանի կամենաք օրինակներ ցոյց տամ ձեզ։ Միայն այդ դէպքերից ոչ մինը իր վրա ուշադրութիւն չէ դարձրել, որովհետև ոչ մինը հայ օրիորդներից, որոնք դայթակղված են եղել հայ երիտասարդներով, օրինակ Շահխօսկու պէս բնաւորութեան զօրութիւն չէ ունեցել անձնասպանութիւն գործելու։ Այդ պատճառով դէպքերը մնացին անյայտութեան մէջ։ Օրիորդներից մինը դարդից, կամ բարակացաւից մեռել է, միւսը դեղ ընդունելով վիժել է երեխային և ցաւից մեռել է, երրորդը չպսակված լինելով իր անհարազատ երեխայի հետ, աղքատութիւնից հասարակաց կին է դարձել և այլն....

Չէ կարելի ասել, ուրեմն, որ Աթոյեանց իր անբարոյականութեամբ, իր անազնուութեամբ՝ անբնական, չեղած մի երևոյթ է մեր համալսարանականների մէջ, բայց նա անբնական տիպ է այն պատճառով, որ իր անբարոյականութեան մէջ չափից դուրս աներես, չափից դուրս ց ի ն ի կ է, իր յանցանքի մէջ չափից դուրս անկեղծ է։

(Կը շարունակվի)